

Dans rundt den tyske gullkalven

Dag Ellingsen:
KRIGSPROFITØRENE
OG RETTSOPPGJØRET
Gyldendal

Anmeldt av
NILS JOHAN RINGDAL

Høyer Ellefsen, landets største entreprenørfirma under krigen, bygde flyplassene Sola og Forus for tyskerne. Seniordirektøren var en av de få store menn fra førkrigstidens næringsliv som ble fengslet sommeren 1945. Han slapp raskt ut. Saken mot firmaet pågikk derimot i fire år, men endte «bra» på de fleste punkter: Sanksjonene ble få – og bedriften kom raskt over krisen. I deres jubileumshistorie er hverken okkupasjonstidens høykonjunktur eller rettsoppgjøret nevnt.

Mange norske småentreprenører utførte mindre strategisk arbeid for tyskerne – men ble straffet hardere. Om firmaenes ledere hadde vært medlemmer av NS eller om de var nyrike menn som førte en flott livsførsel, ble straffen ekstra streng. Under rettsoppgjøret var det ikke tyskerarbeidets omfang eller profittens størrelse som fikk størst vekt. Snarere ble den moralske vurdering av «mannen bak» avgjørende. De som – i likhet med Høyer Ellefsen – støttet hjemmefronten økonomisk, gjorde en klok investering.

Rettsoppgjøret artet seg helt annerledes for Jørgen hattemaker enn kong Salomo. Det påstås ofte. Jeg tror selv det var slik. Men strengt tatt har vi manglet presis kunnskap å basere konklusjonen på. Juristene har vært opptatt mer av lovens særtilfeller enn av å beskrive den samlede kriminalitet i samfunnet. Det norske rettsoppgjøret har aldri vært analysert under ett av historikere eller samfunnsforskere. Alt dette gjør det kjærkomment at noen forsøker seg på mer empiriske studier av «krigsprofitørene og rettsoppgjøret».

Sosiolog og journalist Dag Ellingsen utgir i disse dager en bok om det-

te. Han har tatt utgangspunkt i lokalaviser fra Telemark og i landssvikssaker, og han er særlig opptatt av de «små» økonomiske kollaboratører. I de fleste mindre saker han behandler, tilstreber han «halv anonymisering», han lager fiktive navn på de tiltalte, men gir korrekte referanser til de faktiske landsvikssakene. Av og til unngår han alle henvisninger og tilstreber «full anonymitet». I de tilfellene tvinger han leseren til å stole totalt på seg. Det setter meg i knipe – og får meg til å mistrives.

Ellingsen har stort sett gått til oppgaven med større entusiasme enn tålmodighet. Han refererer noen landsvikssaker analytisk, andre mer oppramsende. Og han kjenner bare deler av vår etterhvert nokså omfattende historiske litteratur om okkupasjonstiden. Ellingsen skriver best om de større landsvikssakene, som alt er fylldig behandlet i litteraturen – og i etterkrigstidens avisreportasjer. De «små» sakene fra Telemark som ligger ham mest på sinne, er usystematisk fremstilt. Analysen forsvinner – en sosionom overtar ofte når sosiologen svikter.

Jeg hadde ventet meg grundigere og bedre analyse. Materialet åpner faktisk for det: De som stelte med økonomisk kriminalitet etter krigen, foretrakk selv oversiktlige saker, der det var mulig å få en dom innen rimelig tid. Stor-entreprenørene medførte tung jobbing. Mens de drev på som hardest under krigen, hadde de knapt nok tid til revisjon. Politiets kapasitet etter krigen strakk slett ikke til for å nøste opp alle tråder. Og entreprenørene hadde både mer penger og bedre juristhjelp.

Kanskje er økonomisk kriminalitet og etterforskning underlagt beslektede mekanismer i dag. Ellingsen antyder at det er av hensyn til dem som i dag arbeider med økonomisk kriminalitet, han har skrevet sin bok. Jeg kan støtte ham her: Økt kunnskap om økonomisk kriminalitet – før og nå – er i seg selv av det gode. Det gjelder selv om kunnskapen ikke fører oss særlig nærmere noen klar konklusjon.